

Inventarisatie van vleermuizen op Vlaams-Brabantse zolders

Wout Willems

Stijn Yskout

BRAKONA

Jaarboek

2013

2014

Inventarisatie van vleermuizen op Vlaams-Brabantse zolders

Wout Willems

Stijn Yskout

De voorbije jaren werd er heel wat vleermuisonderzoek in Vlaams-Brabant verricht, zowel met batdetectoren en mistnetvangsten als door tellingen van overwinterende dieren (Berwaerts, 2011; Willems *et al.*, 2012; Willems *et al.*, 2013). Sporadisch onderzoek van zolders leverde echter ook interessante data op. Een provinciaal, gebiedsdekkend zolderonderzoek drong zich dan ook op. Hoe beter we weten waar vleermuizen voorkomen en wat hun noden zijn, hoe gericht beschermingsmaatregelen kunnen worden opgesteld.

Systematisch onderzoek van de zolders van kerken, abdijen, kastelen en andere oude gebouwen leidt vaak tot de ontdekking van vleermuizenkolonies. Dode of levende dieren vormen de meest duidelijke indicatie maar vaak zitten vleermuizen onzichtbaar verscholen in holtes en spleten. Hun aanwezigheid is dan vooral vast te stellen aan de hand van keutels of prooiresten (zoals afge-

beten vleugels van nachtvinders). In de periode 2011-2014 werden in het kader van verschillende Bijzondere Natuurbeschermingsprojecten rond vleermuizen in totaal 144 verschillende locaties onderzocht, verspreid over Vlaams-Brabant (Kaart 1). Enkele zolders waar opvolging nodig was, werden meerdere keren bezocht wat het totaal aantal zolderbezoeken op 150 brengt (Tabel 1).

Figuur 1

Gebouwen met grote zolders vormen belangrijke verblijfplaatsen voor vleermuizen. Kerk Hoeilaart.
Foto: Ann Lenaerts

Figuur 2

Zolder Kruisherenkerk te Diest, 26/07/2014. Foto: Wout Willems

Figuur 3

Zolderloopplank met keutelconcentratie. Klooster De Jacht, 11/03/2014. Foto: Regionaal Landschap Dijleland

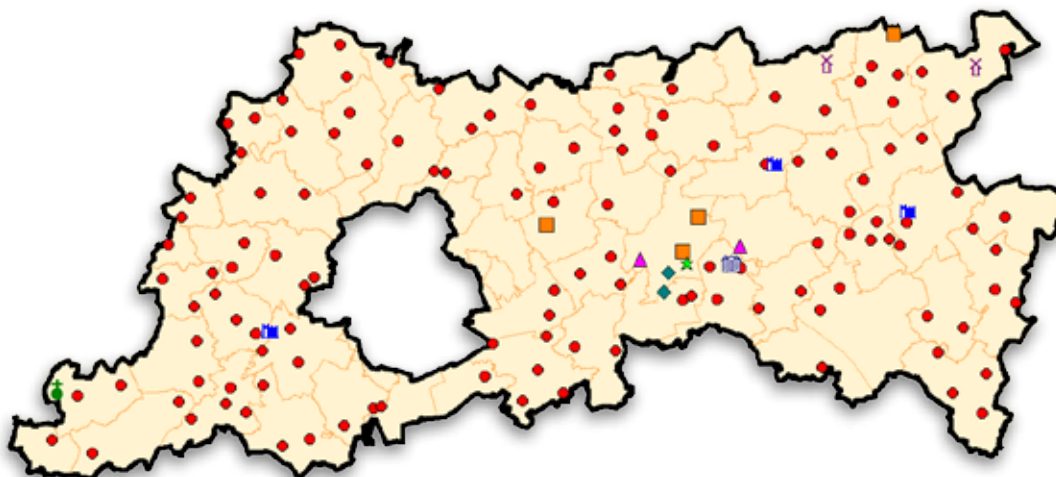
Resultaten

Op 111 van de 144 onderzochte zolders (77%) werden (sporen van) vleermuizen gevonden. De aanwezigheid van een soort kan op eenzelfde zolder vaak op meerdere manieren worden vastgesteld. De hoogste prioriteit wordt gegeven aan levende dieren, gevolgd door dode exemplaren, verse keutels, oude keutels en ongedateerde keutels (Tabel 2). Daarnaast kunnen ook andere sporen, zoals afgebeten nachtvindervleugels de aanwezigheid van vleermuizen verraden.

Keutels die ter plaatse niet met zekerheid aan een bepaalde soort konden worden gelinkt, werden ingezameld. Op basis van DNA-onderzoek kon later alsnog de 'producent' van deze keutels worden achterhaald. In totaal werden

Tabel 1: Overzicht aantal bezoeken aan grote zolders in Vlaams-Brabant (in de periode 2011-2014).

type	2011	2012	2013	2014	Eindtotaal
abdij		1	2	4	7
diversen				2	2
instituut			1	1	2
kapel			1		1
kasteel	1	1		1	3
kerk		1	41	86	128
klooster			2	2	4
molen				2	2
school			1		1
Eindtotaal	1	3	48	98	150

Kaart 1

Overzicht onderzochte zolders.

Type zolder
 ■ abtj
 ▲ diversen
 ■ instituut
 + kapel
 ■ kasteel
 ● kerk
 ◆ klooster
 X molen
 ★ school

Figuur 4
Zolderonderzoek op kerk Overijse,
13/07/2013.
Foto: Ann Lenaerts

zeven vleermuizensoorten aangetroffen. In een aantal gevallen was bepaling van de exacte soort niet mogelijk en bleef determinatie beperkt tot het genus of tot 'vleermuis onbepaald'. Een overzicht van de verschillende soorten wordt weergegeven in Tabel 3, met voorrang aan de meest zichtbare en meest recente waarnemingswijze.

Tabel 2: Overzicht van vleermuizenaanwezigheid op de onderzochte zolders. De eerste twee datakolommen betreffen het aantal zolders, de laatste kolom het aantal individuen.

type	Zolders met levende vleermuizen	Zolders met vleermuiskeutels	Aantal dode vleermuizen
abdij	2	4	13
diversen	0	2	1
instituut	0	2	2
kapel	0	0	0
kasteel	2	3	2
kerk	15	96	8
klooster	1	2	4
molen	0	2	1
school	0	0	0
Eindtotaal	20	111	31

Tabel 3: Overzicht aantal zolders per vleermuizensoort.

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	levende dieren	dood-vondsten	verse keutels	oude keutels	ongedateerde keutels	Totaal
Gewone grootoorvleermuis	<i>Plecotus auritus</i>	6	4	33			43
Grijze grootoorvleermuis	<i>Plecotus austriacus</i>	6	3	11			20
Grootoorvleermuis species	<i>Plecotus species</i>	6	1	6		5	18
Laatvlieger	<i>Eptesicus serotinus</i>	2		7			9
Franjestaart	<i>Myotis nattereri</i>			1			1
Ingekorven vleermuis	<i>Myotis emarginatus</i>	3					3
Baardvleermuis	<i>Myotis mystacinus</i>	2		1			3
Myotis species	<i>Myotis species</i>	1		1			2
Gewone dwergvleermuis	<i>Pipistrellus pipistrellus</i>	2	2	8			12
Dwergvleermuis species	<i>Pipistrellus species</i>		1			1	2
Vleermuis species	<i>Chiroptera species</i>			13	11	23	47

Welke soort zat waar in Vlaams-Brabant?

De **Gewone grootoorvleermuis** (*Plecotus auritus*) werd het vaakst aangetroffen op de Vlaams-Brabantse zolders (Figuur 5). Dit is een typische bewoner van grote zolders, die evenwel ook gebruik maakt van boomholten. De resultaten van het voorliggend onderzoek tonen aan dat de soort verspreid over de hele provincie voorkomt (Kaart 2).

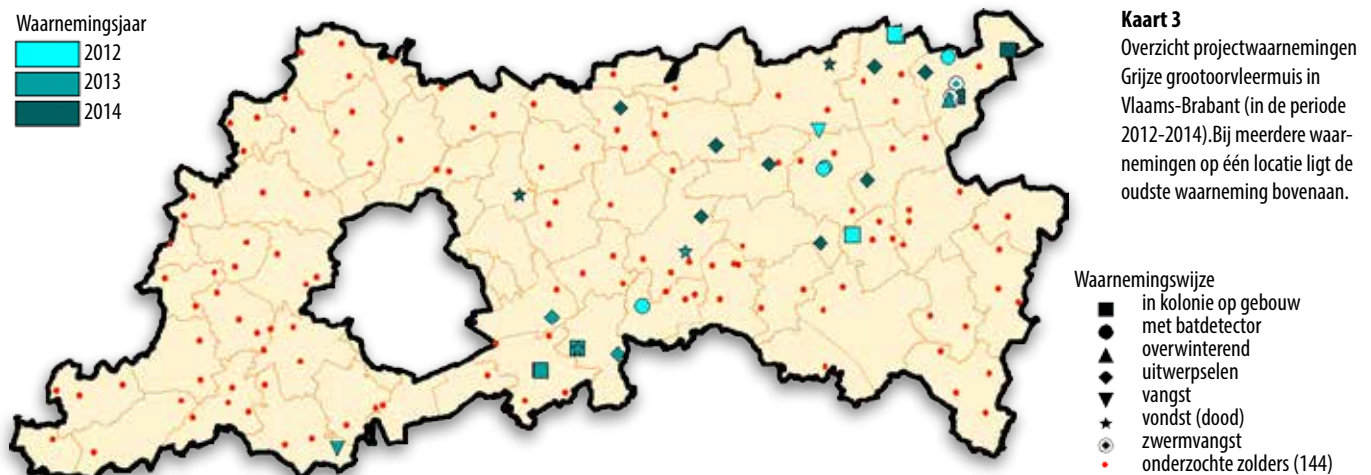
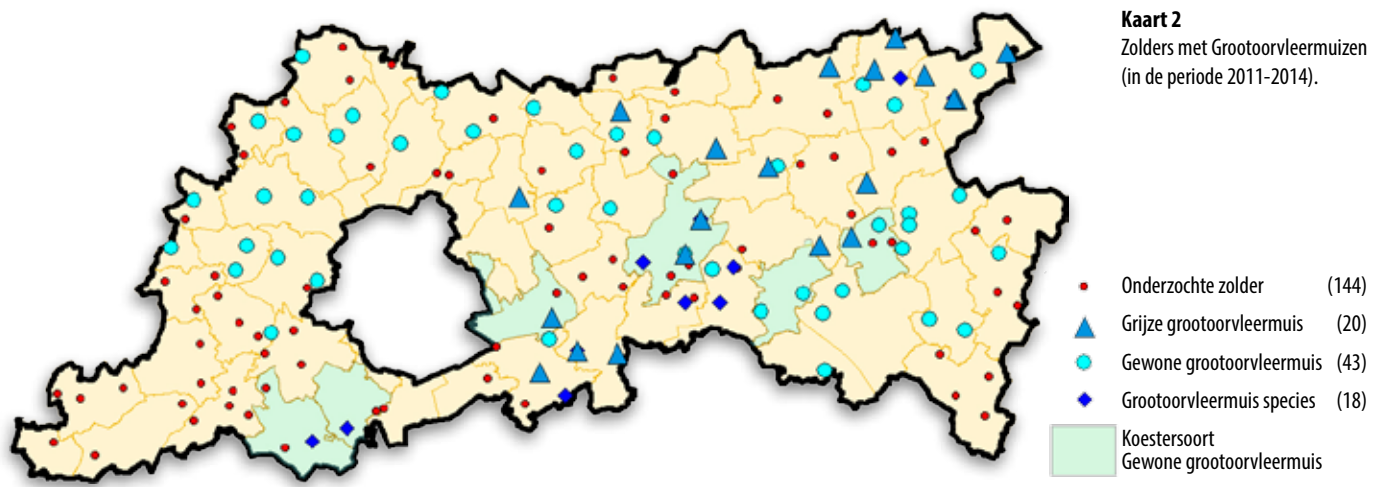
De **Grijze grootoorvleermuis** (*Plecotus austriacus*) is, in tegenstelling tot de Gewone grootoorvleermuis, een exclusieve zolderbewoner. Deze soort is heel wat zeldzamer dan de Gewone grootoor. Historische gegevens in Vlaams-Brabant zijn beperkt tot drie waarnemingen: een kolonie te Mazenzele (Opwijk) in 1966 (Jooris, 1977), een kolonie zonder precieze locatie in de periode 1977-1986

Figuur 5

Gewone grootoorvleermuis op zolder Abdij Sint-Evangelist Park, 07/06/2014.
Foto: Thijs Claes

(Holsbeek *et al.*, 1986) en een kolonie in een molen te Langdorp (Aarschot) in 2005. Tijdens ons onderzoek werd de soort op 20 zolders aangetroffen (Kaart 2 en 3). Enkel in West-Brabant bleek de Grijze grootoor afwezig, al wordt wel vermoed dat de soort ook daar voorkomt, o.a. naar aanleiding van de vangst van een zogend vrouwtje in het Hallerbos in 2013 (Willems *et al.*, 2013).

Figuur 6

Kraamkolonie Baardvleermuizen
op zolder Abdij Sint-Evangelist
Park, 07/06/2014.
Foto: Thijs Claes

De **Baardvleermuis** (*Myotis mystacinus*) is voornamelijk een boombewonende soort, maar af en toe wordt ze ook op zolders aangetroffen (Figuur 6).

De soort werd op een kerkzolder en twee abdijzolders gevonden (Kaart 4).

De **Franjestaart** (*Myotis nattereri*) is in de regel eveneens een boombewoner. De vondst van een kolonie op de kasteelzolder van Horst was dan ook vrij onverwacht.

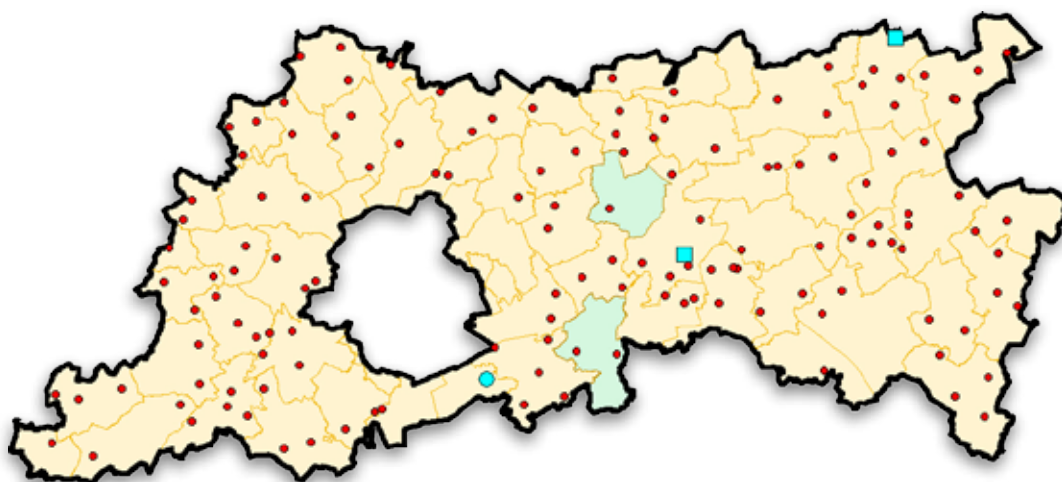
Er zijn in Vlaanderen slechts enkele kolonies op zolders bekend (Kaart 5).

Ingekorven vleermuizen (*Myotis emarginatus*) zijn voor hun zomerverblijfplaats gebonden aan grote zolders en zijn bovendien erg verstoringsgevoelig. In Vlaams-Brabant zijn er twee grotere zomerkolonies gekend, beide op kerkzolders. In 2012 werd een bijkomende verblijfplaats van twee dieren ontdekt op een abdijzolder (Kaart 6).

Kaart 4

Zolders met Baardvleermuis (in de periode 2011-2014).

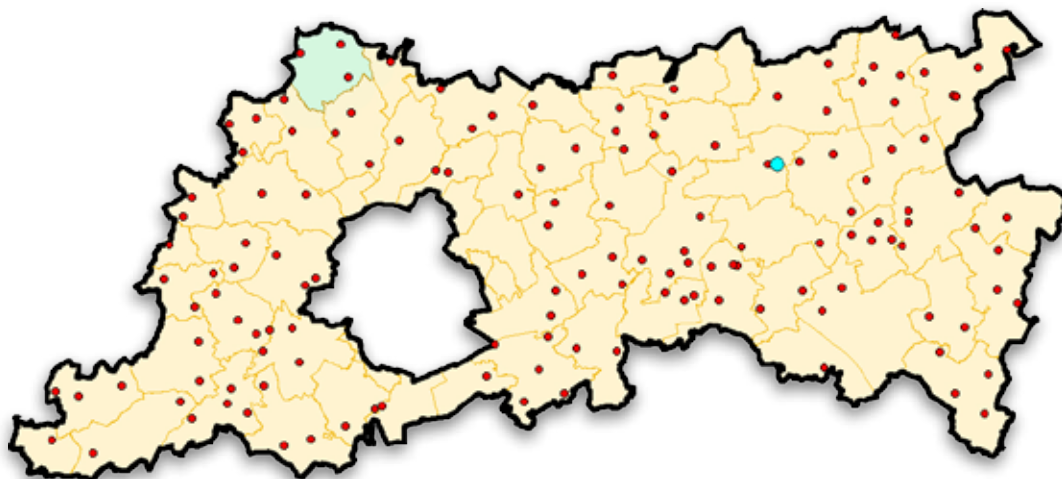
- onderzochte zolder (144)
- Baardvleermuis**
- levende dieren (2)
- verse keutels (1)
- Koesterbuur

Kaart 5

Zolders met Franjestaart (in de periode 2011-2014).

Kaart 6: Zolders met Ingekorven vleermuis (in de periode 2011-2014).

- onderzochte zolder (144)
- Franjestaart**
- verse keutels (1)
- Koesterbuur

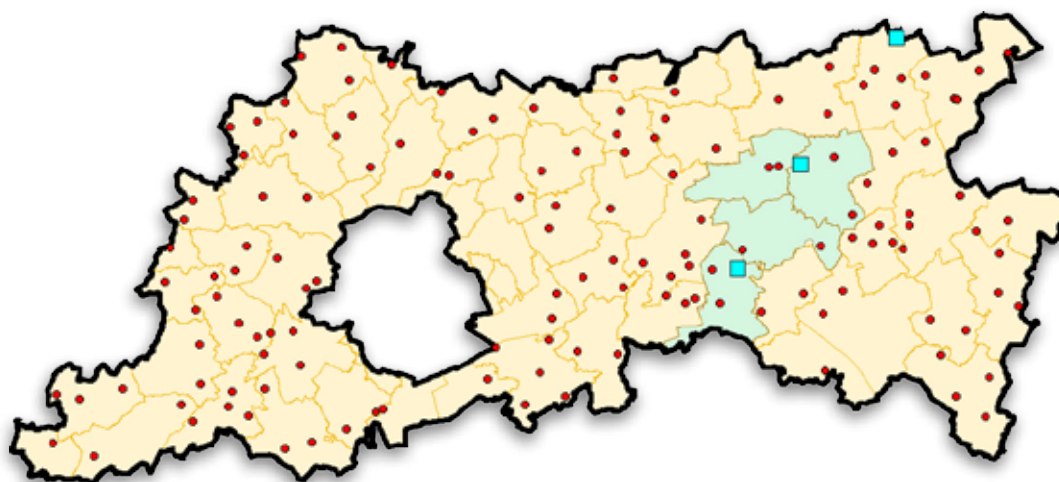

De **Gewone dwergvleermuis** (*Pipistrellus pipistrellus*) is in geheel Vlaanderen de meest algemene vleermuisensoort. Ze verblijft doorgaans in huizen, waar ze zich zeer beschut wegsteekt in spouwmuuren, achter gevelkleding, in rolluikkasten en zo meer. Hoewel de soort geregeld ook op de grote, open kerk- en abdijzolders verblijft (waar ze zich dan eveneens goed wegsteekt achter de dakbekleding of in spleten tussen balken), heeft ze geen specifieke voorkeur voor dergelijke zolders. Toch werden er op een tiental zolders Gewone dwergvleermuizen aangetroffen, wat vooral te wijten is aan de algemeenheid van de soort (Figuur 7 en Kaart 7).

Figuur 7

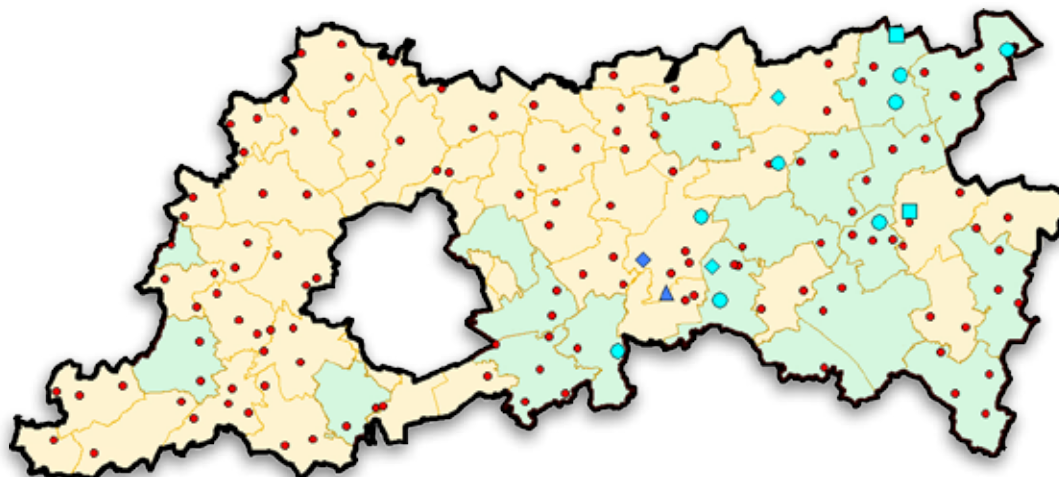
Gewone dwergvleermuizen kruipen steeds diep weg. Zolder abdijhoeve Averbode, 06/08/2014.
Foto: Wout Willems

Kaart 6

Zolders met Ingekorven vleermuis (in de periode 2011-2014).

- onderzochte zolder (144)
- Ingekorven vleermuis
 - levend(e) dier(en) (3)
- Koesterbuur

Kaart 7

Zolders met Gewone dwergvleermuis en dwergvleermuis species (in de periode 2011-2014).

- onderzochte zolder (144)
- Gewone dwergvleermuis
 - levend(e) dier(en) (2)
 - ◆ doodvondst (2)
 - verse keutels (8)
- Dwergvleermuis species
 - ◆ dood (1)
 - ▲ ongedateerd (1)
- Koesterbuur

Figuur 8

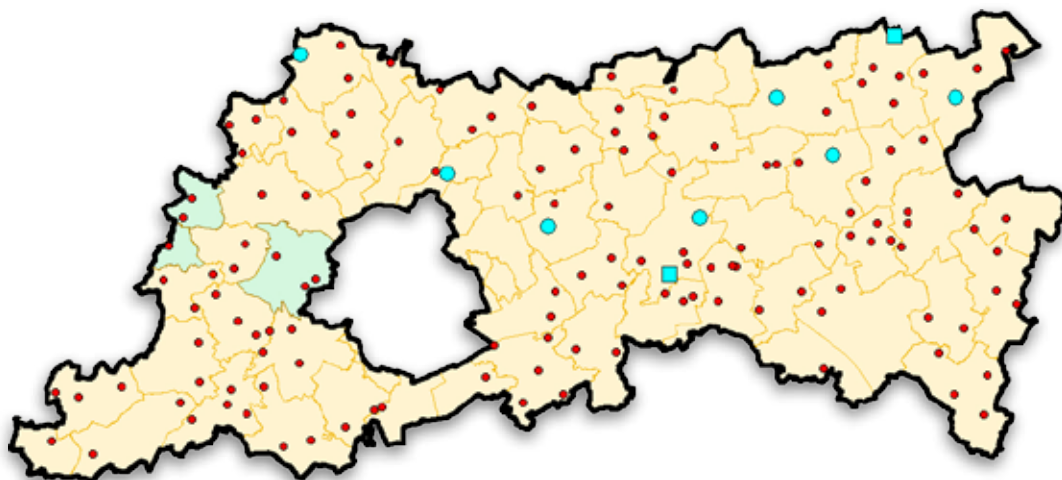
Keutels Laatvlieger
Foto: Regionaal Landschap
Dijleland

De **Laatvlieger** (*Eptesicus serotinus*) is een forse vleermuis met een donkere snuit, die grote zolders als zomerverblijfplaats verkiest. Doordat de dieren erg schuw zijn en vaak ver wegkruipen wanneer de zolder wordt betreden, wordt de aanwezigheid van Laatvliegers meestal vastgesteld aan de hand van uitwerpselen (Figuur 8 en Kaart 8).

Kaart 8

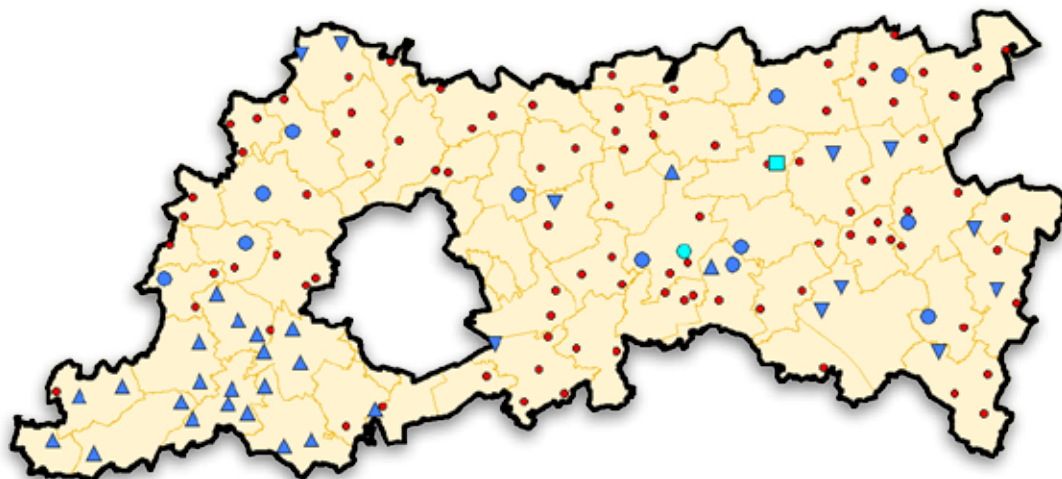
Zolders met Laatvlieger (in de periode 2011-2014).

- onderzochte zolder (144)
- Laatvlieger
 - levend(e) dier(en) (2)
 - verse keutels (7)
- Koesterbuur

Kaart 9

Zolders met Myotis species en vleermuis species (in de periode 2011-2014).

- onderzochte zolder (144)
- Myotis species
 - levend(e) dier(en) (1)
 - verse keutels (1)
- Vleermuis species
 - ▲ ongedateerde keutels (23)
 - ▼ oude keutels (11)
 - verse keutels (13)

Belang van de zolders voor vleermuizen

De voorkeur van vleermuizen voor grote zolders als verblijfplaats varieert van soort tot soort, afhankelijk van de leefwijze. De Gewone grootoorvleermuis verkiest bijvoorbeeld zeer vaak grote zolders boven boomholten en is op dan ook sterk gebonden aan dit soort verblijfplaatsen. De Ingekorven vleermuis, Grijs grootoorvleermuis en Laatvlieger zijn nog sterker – tot zelfs exclusief – gebonden aan grote zolders. Ook Vale vleermuis (*Myotis myotis*) en vermoedelijk ook Meervleermuis (*Myotis dasycneme*) – twee erg bedreigde soorten die beide voorkomen in Vlaams-Brabant maar waarvan geen kolonies bekend zijn – vallen onder deze categorie. Zelfs voor hoofdzakelijk boombewonende soorten als Baardvleermuis en Franjestaart, blijken grote zolders sporadisch van groot belang te kunnen zijn (Figuur 8). Een cultuurvolger als de Gewone dwergvleermuis, die zich gemakkelijk kan verstoppen in spleten en kieren van meer courante gebouwen (zoals gewone huizen), zal dan weer minder sterk gebonden zijn aan grote zolders als verblijfplaats.

Het belang van zolders voor vleermuizen kan sterk variëren van zolder tot zolder. Over het algemeen vallen ruime zolders met houten dakconstructies bekleed met zwarte leien, en waar weinig tocht of verstoring is – noch door mensen, noch door vogels (duiven) – in de smaak van vleermuizen, zeker als ze nabij een bos of park gelegen zijn. Al zijn er ook veel uitzonderingen en weet je doorgaans pas echt of een zolder geschikt is voor vleermuizen door de aanwezigheid van de dieren zelf na te gaan. De bezochte zolders die meest van belang zijn voor vleermuizen, zijn doorgaans grotere zoldercomplexen zoals die van de abdijen van Sint-Evangelist Park (Leuven), Averbode en het kasteel van Horst. Op deze complexen verblijven meerdere soorten vleermuizen, vaak in grotere kolonies. Tegenover kleine

zolders hebben grote zolders immers het voordeel dat de dieren makkelijker een alternatief geschikt plekje kunnen vinden wanneer bijvoorbeeld de zoldertemperatuur op warme dagen stijgt. Toch zijn ook sommige kerkzolders van 'normale' afmetingen erg belangrijk omdat ze onderdak en bescherming bieden aan bedreigde soorten en/of grotere kolonies. Dit is onder meer het geval voor de kerken van Lovenjoel (Figuur 9) en Houwaart (Ingekorven vleermuis) en de kerken van Attenrode en Roosbeek (kolonies van respectievelijk Grijs grootoorvleermuis en Gewone grootoorvleermuis).

In zijn geheel beschouwd, kan besloten worden dat grote zolders voor veel vleermuisensoorten van groot tot zeer groot belang zijn. Sommige soorten kiezen misschien slechts sporadisch voor een grote zolder als verblijfplaats, maar doordat zolderbewoners doorgaans erg plaatstrouw zijn, zijn de zolders waar deze dieren aangetroffen worden wel van groot belang voor de betreffende kolonies. Voor soorten die vaak of uitsluitend van grote zolders gebruik maken, is het belang daarvan nog groter en soms zijn dergelijke zolders zelfs onmisbaar om de soort in stand te kunnen houden.

Figuur 9

De kerk van Lovenjoel biedt onderdak aan bedreigde vleermuizen.

Foto: Wout Willems

Figuur 10

Aanbevelingen voor vleermuis-vriendelijke zolders: door een kleine aanpassing aan de afga-zing van deze dakkapel zouden vleermuizen binnen kunnen, en blijven duiven buiten. Kerk O.-L.-Vrouw van Goede Hoop, Vilvoorde.

Foto: Wout Willems

Aandacht voor de aanwezigheid van vleermuizen op zolders is dan ook van belang, zodat bij herstellingen of verbouwingswerken het juiste advies ingewonnen wordt om daarbij de dieren en hun verblijfplaatsen te behouden. Door de zolders met gekende verblijfplaatsen van vleermuizen actief te beschermen en te optimaliseren (Figuur 10), en door het uitvoeren van inrichtingsmaatregelen voor vleermuizen op potentieel geschikte grote zolders van kerken, abdijen en kastelen, kan op provinciaal niveau een kwalitatief hoogstaand netwerk van zolderverblijfplaatsen voor deze soortgroep uitgebouwd worden (Bollen et al., 2006). Dit netwerk komt vooral ten goede aan soorten die sterk aan grote zolders gebonden zijn maar draagt in zijn geheel bij aan de instandhouding van alle vleermuisensoorten die in mindere of meerdere mate van dergelijke zolders gebruik maken. Door voor iedere bezochte zolder specifieke vleermuisvriendelijke aanbevelingen te formuleren, kan het uitgevoerde onderzoek de basis vormen tot de uitbouw van dit zoldernetwerk.

Dankwoord

Graag willen we de provincie Vlaams-Brabant danken om dit project mogelijk te maken.

Bijzondere dank aan de vele enthousiaste medewerkers en vrijwilligers die elk op hun manier bijdroegen aan dit project: Alex Lefevre, Ann Lenaerts, Bart Mulkens, Bert Corten, Cécile Herr, Christine Goessens, Daan Verhaeghe, Els Lommelen, Filip Van Den Wijngaert, Frank Claessens, George Buelens, Gwendoline Landuyt, Hans Roosen, Herman Van Schepdael, Hugo Van Bochaute, Jacques Potvin, Jill Eeckhout, Jens Goos, Kamila Willems, Leo Tielemans, Luc De Ridder, Luc Mesmans, Luc Platteau, Maaïke Vercauteren, Marc Van De Sijpe, Myriam Kumpen, Patricia Fripon, Peter Claessens, Philippe Descuyffeleer, Rollin Verlinde, Stijn Van der Veken, Thierry Onkelinx, Thijs Claes en de leerkrachten van het Sint-Albertuscollege. Dank aan de mensen van de Regionale Landschappen voor de hulp en samenwerking, aan Peter Breyne en Joachim Mergeay van het INBO voor de DNA-analyses, aan Jorg Lambrechts en Marc Herremans voor het inhoudelijk aansturen van dit project, en de collega's van de dienst Natuurpunt Studie voor de hulp. Tenslotte wensen we de Kerkuilenwerkgroep te bedanken voor de tips en medewerking en de eigenaars, kerkfabrieken en beheerders van alle bezochte gebouwen.

Het uitgevoerde zolderonderzoek met resultaten en aanbevelingen zijn te raadplegen in een uitgebreid rapport (Willems & Yskout, 2014).

Dit rapport is te downloaden op de website van Natuurpunt:

www.natuurpunt.be/sites/default/files/documents/publication/2014-22_vleermuizen_op_kerkzolders_in_vlaams-brabant_webversie_0.pdf

Samenvatting

In de periode 2011-2014 werden in Vlaams-Brabant 144 grotere zolders van kloosters, abdijen en kerken onderzocht op het voorkomen van vleermuizen. Op 77% van de onderzochte zolders werden (sporen van) vleermuizen aangetroffen. Belangrijke verblijfplaatsen van meerdere soorten vleermuizen werden gevonden in de abdijen Sint-Evangelist Park (Leuven) en Averbode en het kasteel van Horst. Verblijfplaatsen van Grijze grootoorvleermuis werden gevonden op twintig zolders. De aanwezigheid van de twee gekende kolonies van Ingekorven vleermuis werd herbevestigd, en er werd een derde vaste verblijfplaats (met twee exemplaren) ontdekt. De waarnemingen en de verzamelde informatie resulteren in vleermuisvriendelijke aanbevelingen voor elk van de onderzochte locaties. Deze aanbevelingen voor alle zolders samen kunnen leiden tot een provinciaal netwerk van zolderverblijfplaatsen voor vleermuizen.

Referenties

- **Bollen G., Lefevre A., Palmans G., Mulkens B. & Boeckx K. (2006).** Uitbouw netwerk van dagrustplaatsen voor de Ingekorven vleermuis (*Myotis emarginatus*) in het noorden van de provincie Limburg (België). Eindverslag Bijzonder Leefmilieu-project i.s.m. Provincie Limburg 2005-2006. Rapport Natuurpunt Studie 2006/6, Natuurpunt Studie (Vleermuizenwerkgroep), Mechelen. 73 p.
- **Jooris, R. (1977).** Eerste waarnemingen van de Grijze grootoor, *Plecotus austriacus* (Fisher, 1829), in Vlaanderen. Lutra 19, p 17-20.

- **Willems W., Lambrechts J. & Lefevre A. (2012).** Vleermuizen in bos en park in de provincie Vlaams-Brabant. Rapport Natuurpunt Studie 2012/12, Mechelen. 115 p.
- **Willems W., Lenaerts A. & Lambrechts J. (2013).** Vale vleermuis en Bechsteins vleermuis in Vlaams-Brabant. Onderzoek naar voorkomen en potenties, met adviezen voor beheer van historische gebouwen, bossen en landschappen. Rapport Natuurpunt Studie 2013/12, Mechelen.
- **Willems W. & Yskout S. (2014).** Vleermuizen op (kerk)zolders in Vlaams-Brabant. Onderzoek naar voorkomen en potenties, met adviezen voor beheer van historische gebouwen en omliggende landschappen. Rapport Natuurpunt Studie 2014/22, Mechelen. 95 p.

Auteurs

Wout Willems

Projectmedewerker vleermuizen Natuurpunt vzw
Coxiestraat 11, 2800 Mechelen
wout.willems@natuurpunt.be

Stijn Yskout

Vleermuizenwerkgroep Natuurpunt vzw
Weldadigheidsstraat 89, 3000 Leuven
broodhommel@gmail.com

Vlaams-Brabantse Koepel voor Natuurstudie

De provincie Vlaams-Brabant ging in 2000 over tot de oprichting van de Vlaams-Brabantse Koepel voor Natuurstudie, Brakona.

Dit initiatief kadert momenteel binnen het provinciaal milieubeleidsplan 2009 - 2013 onder project 9 "natuurlijke entiteiten kwalitatief bevorderen" (betere natuur) en meer bepaald onder subdoelstelling 3 "uitbouw soortgericht beleid".

BRAKONA stelt zich de optimalisatie van het potentieel aan natuurkennis in functie van het natuurbehoud en -beheer in de provincie Vlaams-Brabant als hoofddoel. Meer bepaald de werking rond Prioritaire Provinciale Soorten (PPS) en de concretisering daarvan binnen het provinciaal biodiversiteitsproject "Koes-terburen" is één van de taakstellingen. Tevens wil het als contactorgaan het lokale studiewerk een meerwaarde geven door het voeren van een georganiseerd overleg tussen de bestaande milieuverenigingen en natuurstudiewerkgroepen.

Info:

Griet Nijs,
Projectcoördinator Brakona

Natuurpunt Studie
Coxiestraat 11
2800 Mechelen
015 77 01 61
E-mail: brakona@natuurpunt.be
www.brakona.be

Colofon

Dit artikel maakt deel uit van het Brakona jaarboek 2013-2014, een jaarlijkse uitgave van de Vlaams-Brabantse Koepel voor Natuurstudie.

Coördinatie en eindredactie

- Griet Nijs,
Brakona projectcoördinator

Vormgeving

- Luc Nagels, luc@vissenaken.be

Coverfoto

- *Plecotus auritus*.
Foto Thijs Claes